

Jat. 14/1955

M

Kertomus Ilomantsin Havukkamäen muinaislinnan tarkastuksesta.


Kertomukseen liittyy viisi valokuvaa.

Sosiaalijohtaja Pekka Romppasen ilmoitettua Muinaistieteelliselle toimikunnalle Ilomantsin kirkonkylässä sijaitsevan Havukkamäen valleista - katso liitteenä seuraavaa P.R:n laajaa selostusta - sai allekirjoittanut tehtäväkseen käydä paikkaa tarkastamassa. Tarkastuskäynnin suoritin Leppävirralta käsin, missä kesäkuun jälkipuoliskolla v. 1955 olin suorittamassa muinaistieteellisiä tutkimuksia.

Havukkamäki sijaitsee Ilomantsin Ilomantsin kylässä Parppeilan maalla, jonka omistavat Mihail Parpei'n perilliset. Mäki on kalliainen ja sen seinämät jyrkät, paikka paikoin pystysuorat. Sen laelle on pääsy vain kaakosta ja etelästä. Tuon kaakkoisen pääsytien katkaisevat mäellä olevat neljä peräkkäistä vallia, joiden suunta on lännestä itään. Vallit ovat toinen toistaan korkeammat siten, että sisin valleista on korkein, uloin matalin; se on niin matala, että se tuskin huomattavasti eroaa maastosta. Korkein valli on pohjoispuolelta katsottuna arviolta n. 2 m korkea, harjalta n. 2 m leveä, juurelta n. 5 - 6 m leveä. Yleensä vallien pohjoissivu on jyrkempi kuin eteläpuoleinen sivu. Vallit ulottuvat poikki kapean harjanteen, jota pitkin on pääsy mäelle. Jokaisen neljän vallin kummallakin puolella, pitkin niiden juurta on matalia syvennyksiä syntyneet ilmeisesti valleja tehtäessä. Vallit ovat suureksi osaksi möhkähietaa eli multaa, kuten paikkakunnalla sanotaan. Vallien poikkileikkaus on seuraavanlainen: ylinnä turve, sen alla harmaa hietta, sitten ruskea ja punainen hietakerros, sen alla huuhtoutunut vaalea kerros ja sitten savimainen maa; vaaleata hiettaa on monasti myös punaisenrus-

kean kerroksen päällä; pohja on kalliota. Sisim, korkein valli on osittain kivetty. Vallien maakerrosjärjestys vaikuttaa luontaiselta eikä ihmiskäden työltä. Saman maakerrosvärivaihtelun kuin valleissa, saattaa nimittäin todeta vallien välisessäkin maassa ja muualla mäellä. Toisaalta taas vallien suunta ja niiden juurilla olevat syvennyksrivit, kuopanteet viittaavat siihen, että vallit olisi tehty.

Vallien välissä on siellä täällä syvennyksiä, matalia, pitkänomaisia kuopanteita, joissa humuksen alla on vahva kerros nokea sekä jonkinverran kiviä. Sisimmän, korkeimman vallin takana on "kivikasoja", joista ainakin yksi on saman suuntainen vallin kanssa. Noissa "kasoissa" on kiviä vain yksi kerros; kivet niissä ovat kulmikkaita ja niiden alla on mähkähieta.

Havukkamäen luoteisreunalla, äkkijyrkän kallioseinämän päällä on kallioon hakattu ristin muotoinen kuvio: .

Helsingissä 14 päivänä syyskuuta 1955.

*Ville Luho*

Ville Luho

Ilomantsi, Haukkamäki.



Peilipiirros Laatokan rajalan rekogn. kartasta  
1:100000 № 13

6920 / 50 30° 540 / 80. Oskajärvi.

Liittely V. Luoto Kertomukseen 17.9.1955

1.



F.18881

Osa Havukkamäen sisimmän ja kor-  
keimman vallin eteläisiä poljettuneita.

2.



F.18882

Näkymä Havukkamäen muiden-  
suunnalla kohteeseen.

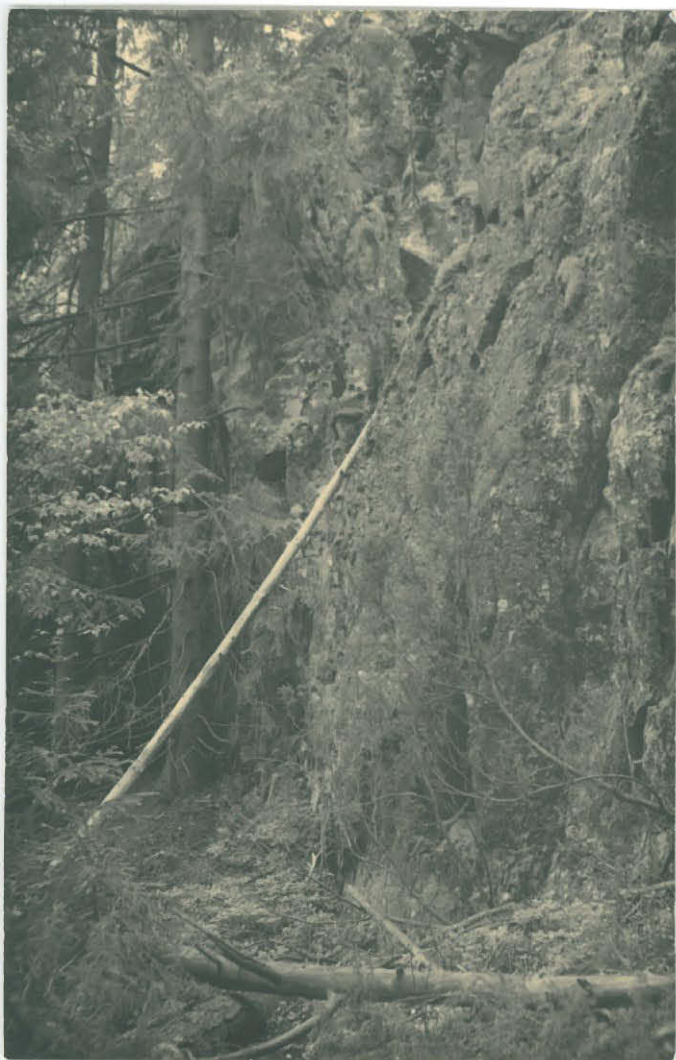


POSTIKORTTI

Harvinkia määli; kallio.  
jyväskylä.

N. K. SUIKKO SUOMI - FINLAND  
ILOMANTSI

19.9.55



POSTIKORTTI

Harvulla määli: pyty uosa  
kallio riviämää.

N. K. SUIHKO SUOMI - FINLAND  
ILOMANTSJ

14.9.1955.





POSTIKORTTI

*Haukkamäki*

-----  
-----  
-----  
-----

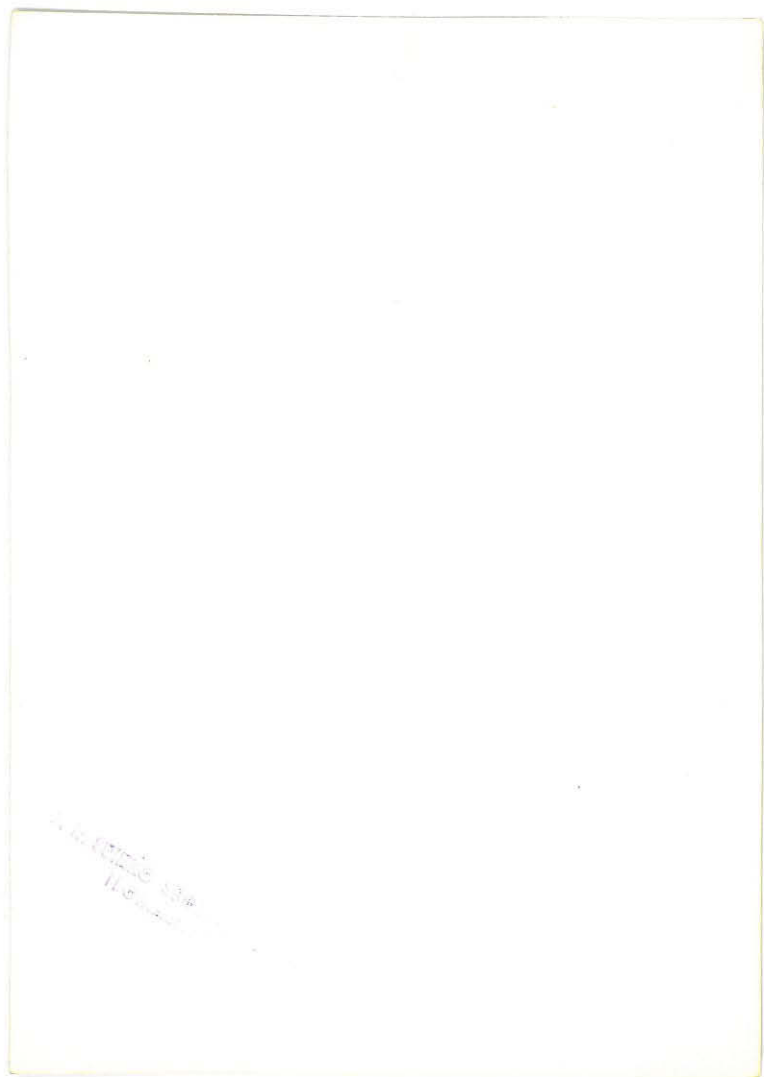
N. K. SUIHKO SUOMI - FINLAND  
ILOMANTSI

*14.9.1955*



1890  
1891  
1892





Havukkamäen vallit Ilomantsissa.

Pakanuudenajan muinaislinnako ?  
.....

19.4.55 tie-  
diustettu, kos-  
ka Romppanen  
on Ilomantsissa.  
Thy

V. 1885 toimitettu Suomen Muinaismuistoyhdistyksen jul-  
kaisu: Luetteloja Suomen Muinaisjäännöksistä . X Iilamantsin  
kihlakunta., jonka Reijo Tirronen on kirjoittanut Iilomantsin  
kihlakunnan muinaisjäännöksistä , sisältää muun ohella seu-  
raavan mielenkiintoisen kuvauksen Iilomantsin kirkonkylän  
lähellä sijaitsevista Havukkamäen valleista:

" Kolme virstaa Iilomantsin kirkolta etelään päin on vasem-  
malla puolella maantietä( Sikrenvaaran Juho Määttäisen maal-  
la ?) Havukkamäen vallit, joista H. Laitinen on tehnyt ku-  
van ja kertomuksen. - Kaksinkertaiset kaarevat vallit ova  
kootut miehen, jopa kolmenkin miehen kannannaisista harmaist  
kivistä mäen eteläpuolitse muinoin käyvää maantietä vastaan.  
Taempana oleva päävälli on 50 kyynärää pitkä ja 5 kyynärää kor-  
kea, etuvalli edellistä vähän pitempi ja liki 2 kyynärää korke  
Vallien ulkoseinämät ovat vähän luisut, sisäpuoliset jyrkem-  
mät ja enimmäksi osaksi mullasta tehdyt. Päävällillä nähdään  
kolmessa kohdassa kuurinoita, joita voi arvata joko kanuunain  
sijoiksi taikka ajan muodostamiksi. Ikäänkuin vallien jatko-  
na länteenpäin on 25 kyynärän pituinen ja kyynärän korkui-  
nen maapenkki, jonka tarkoitus on epäselvä. Päävällin sisä-  
puolella on neljä ~~kankia~~ pientä rauniota, 2-3 kyynärää ris-  
tiinsä ja tuskin  $\frac{1}{2}$  kyynärää korkeita. Niissä on seinämät  
pantuja paasikiven tapaisista harmaista kivistä , sisus on täy-  
tetty erikokoisilla mullikkakivillä, kaikki kuitenkin miehen  
viskattavia. Etuvallin ulkopuolella on kyynärän syvyinen kuop-  
pa, jonka pohjassa on hiiltä ja poltettua mutaa. Itäosa val-  
leja on vuorella, länsiosa multamaalla. Varustusta suojaa  
länsi-,luode-,pohjois-, ja osittain itäpuolella jyrkkä vuori.  
Ainoastaan vanhan maantien puolella vallien edustalla ete-  
lään ja koilliseen päin on viljeltävää mäkimaata. Vuoren  
länsipuolella on norot ja suolosot vastassa, itäpuolella jon-  
kin matkan päässä noro, siinä ~~kanki~~ vanhan maantien vieressä  
isollainen lähde, josta suvella 1864 aarretta etsittiin; luo-  
dekulmalla on uuden maantien varrella " elämän veden lähde".  
Valleilta korkealla vuorenkunnaalla on avara näköala joka haa-  
ralle ja paikka näyttää vieläkin erittäin sopivalta kiistapai-  
kaksi. Eräs vanha mies arveli valleja Jaakko Puntuksen teke-  
miksi. Raunioihin kootut kiviluodit kuitenkin todistanevat van-  
hempia aikoja."

Edelläoleva kuvaus Havukkamäen valleista lienee sittemmin jäänyt tarkempaa tutkimusta vaille, koska v.1948 asiasta tekemäni tiedusteluun Muinaismuistoyhdistyksestä vastattiin, että H. Laitisen kuvaa ja kertomusta valleista ei löydy.

Estääkseni mainitun muinaislöydön unhoon vaipumisen olen paikan päällä tutustunut valleihin ja erillisiä kirjallisia lähteitä vertaamalla yrittänyt saada selvää vallien iästä ja tarkoituksesta. Etsiessämme Ilomantsin Havukassa asuvan autoilija Pekka Ikosen kanssa Tirrosen kuvauksen perusteella Havukkamäen valleja elokussa 1948, löysimme sekä kuvauksessa esiintyvän taemman että etumaisen vallin. Molemmat olivat ilmeisesti ylempää kalliolta veden mukana liikkuvan sammalaineksen ansiosta pahasti maatuneet. Muutama kuokanisku osoitti kuitenkin, että kivivallitus edelleen on jäljellä. Päävallin sisäpuolelta löytyivät myös kuvauksessa mainitut neljä rauniota, jotka ylempään sijaintinsa vuoksi eivät olleet edes kovin maatuneetkaan.

Mitään kaivauksia tai tutkimuksia valleilta mahdollisesti tehtävien esinelöytöjen saamiseksi ei koskaan liene tehty, mutta on päävallin sisäpuolelta v.1915 tienoilla löydetty rautainen keihäänkärki. Löydön ovat tehneet silloin Ilomantsin kirkolla toiminut opettaja Lahtinen ja hiljattain kuollut asioitsija Matti Lackman, molemmat tosin Lackmanin kertomuksesta päätelle sattumalta ja ilmeisesti tietämättä vallien olemassaolosta. Siitä missä museossa mainittu keihäänkärki on, enempää kuin siitäkään onko löytöä tutkijain taholta ajoitettu, en ole saanut selvää.

Missään muussa kirjallisessa lähteessä kuin edellä olevassa Tirrosen kirjoituksessa en ole löytänyt tietoja mainituista valleista ja tuntuu, kuten jo aiemmin mainitsin, siltä että k.o. kuvauskaan ei liene laajemmin tunnettu, eikä sitä niin ollen liene tiedetty huomoida myöskään esim. Suomen pakanuudenajan muinaislinnoja koskevissa tutkimuksissa.

Tirronen arvelee valleja vanhemmiksi kuin Jaakko Puntuksen (De la Gardien) aikuisiksi. Tämä viittaus merkitsisi siis aikaa ennen 1500-lukua. Tähän astinen tutkimus ei/tiedä Pohjois-Karjalassa olevan muinaislinnoja ( linnavuoria), joiden muualla Suomessa arvellaan juontavan alkunsa n. 700 luvulle j.Kr. Miltä ajalta vallit voisivat olla? Voisivatko ne olla pakanuudenajan muinaislinna.

Verratekseni Tirrosen kuvauksessa olevia tietoja ja paikan päällä tekemiäni huomioita eräisiin pakanuudenajan muinaislinnoja selvittäviin lähteisiin ( Julius Ailio, Suomen Vanhat Linnat. Oma Maa II s. 52-55 ja A.M. Tallgren, kirjoitus Suomen Karjalan rautakaudesta - Karjalan Kirja I s. 126-127, sekä Bieni Tietosanakirja Muinaislinnat ja Ristiretkien aika)



Olen Havukkamäen vallien ja tunnettujen, tutkittujen muinaislinnojen sijainnissa ja rakenteessa havainnut ~~xxx~~ paljon yhteisiä piirteitä. Tämä rakenteen ja sijainnin yhtäläisyys antaa mielestäni vahvan syyn olettaa että kysymyksessä olisi Pohjois-Karjalassa tähän asti tuntematon pakanuudenajan linnavuori. Havukkamäen vallit sijaitsevat, kuten tunnetutkin muinaislinnat, korkealla kalliolla, joka kallio sinänsä on kuin luotu puolustuspaikaksi. Kallio kohoaa ympäröivästä maastosta noin kolmenkymmenen metrin korkeuteen. Kallioseinämät ovat etelä-, länsi-, pohjois-, ja osittain itäpuoleltakin melkein pystysuorat ja käytännöllisest: katsoen luoksepääsemättömät. Vain kaakkoon, nykyiseen Havukankylää päin johtava vaaranharjanne on tasainen ja se on ollut helppo varmistaa puolustustarkoitukseen edelläkuvatulla valleilla. Vallien taakse jäävä helposti puolustettava alue on ainakin 1 hehtaarin suuruinen ja on sellaisenaan voinut tarjota suojan suurehkollekin heimo- tai kyläyhteiskunnalle. Verrattaessa Havukkamäen valleja esim. Am. Tallgrenin kirjoituksessa esiintyvään kuvaan Sortavalan Mäkisalon valleista on yhdennäköisyys niin ilmeinen, että Havukkamäen vallit melkoisella varmuudella voidaan sijoittaa samaan aikakauteen näiden vallien kanssa. Mikäli Havukkamäen vallit, kuten Tirronen kuvaa, ovat viiden kyynärän korkuiset (v. 1948 valleista näkyvissä vain n.  $\frac{1}{2}$  metrin korkuinen harjanne) pitäisi Havukkamäen vallien ainakin Tallgrenin ainehistoon verrattuna olla lajissaan korkeimpia.

Tirrosen kuvauksessa mainitut valleissa esiintyvät epämääräiset kuurinat, joita luonnossa ei enää huomaa, eivät vallien iän huomioiden voi olla kanuunain sijoja vaan paremminkin porttiaukkoja tai jalkajousen ampuma-aukkoja. Kivikasat vallien sisäpuolella, voivat olla paitsi puolustusaseiksi tarkoitettuja kiviä, myös rakennusten jäännöksiä, nimenomaan liesien pohjia. Tirrosen mainitsema, vallien ulkpuolella sijaitsevassa syvennyksessä esiintyvä tuhka voisi olla peräisin ~~muista~~ vallien päälle kootuista murroksista, joita näissä linnoituksissa käytettiin puolustusaseina tarpeentullen polttamalla ne.

Vallien sijaitseminen vuorilla viittaa Ailion mukaan yleensä aina kehittymättömien aseiden käyttöön (heittokeihäät, kivet, pölykyt, kekäleet) ja siis lähinnä pakanuuden aikaan. Jo ristiretkien aikana, jolloin Ailion mukaan alettiin käyttää jalkajousta, linnoitukset sitävastoin sijoitettiin veden tai suon saarekkeisiin, joista oli runsaasti näkyvyyttä ja ampuma-alaa.

Havukkamäen vallien alkuperää ei tietenkään ilman perusteellisia kaivauksia ja esinelöytöjä voida luotettavasti määritellä. Vallien

sijainti ja rakenne viittaisivat kuitenkin pakanuuden aikaan. Myös vallien ~~käyttötarkoitusta~~ käyttötarkoitusta on vaikeata ilman perusteellisia kaivauksia määrittellä. Vallien sisäpuolella esiintyvien raunioiden perusteellinen rakenne (sivut ladottu suurista kivistä, sisällä eri kokoisia kiviä) antaa kuitenkin aiheen olettaa, että rauniot olisivat linnoituksessa mahdollisesti sijainneiden puurakennusten liesien pohjia, mikä seikka viittaisi siihen, että linnoituksessa on voitu <sup>havaittu</sup> asua pitempiäkin aikoja.

Pohjois-Karjalassa on yleensä/kovin vähän merkkejä rautakauden s.9. pakanuuden ajan asutuksesta, minkä vuoksi on jopa epäilty, onko pakanuuden ajalla täällä ollut juuri lainkaan asutusta. Epäily ei kuitenkaan niin paljon aiheutune ainehaston puutteesta kuin siitä että Karjalan heimon historiaa on tehtävän vaikeuden pelossa paneuduttu kovin vähän tutkimaan. Kun nimenomaan Ilomantsilla runsaiden kivistien löytöjen perusteella on 5000-7000 vuoden taakse juontava asutushistoria, tuntuu perusteettomalta epäillä, että asutus rautakaudella olisi hävinnyt. Ilomantsiin johtaa neljä suurta vesireittiä. Idästä Äänisjärveltä Sunujoen ja Suojujoen reitit, joita pitkin näyttää tulleen kivistien asutus ja etelästä Jänisjoen reitti ja Saimaan reitti, joista ainakin v.m. on todistettavasti ollut karjalaisten kulkutie aina Pohjanlahdelle jo v.700-800 j.Kr. Kun matka linnuntietä ja vesireittejäkin on sekä Laatokan seudun että Äänisjärven seudun jo pakanuuden ajoilta tunnetuille karjalaisten asutusalueille vain n. 100 km, tuntuisi luonnottomalta ajatella, että karjalaiset olisivat jättäneet asuttamatta tällaisen kulkureittien yhtymäkohdan. Kun otetaan huomioon, että Havukkamäen vallit sijaitsevat paikassa, josta on vain n.7-8 km Jänisjoen reitin latvoille, voidaan olettaa, että vallit vielä noin tuhat vuotta sitten saattoivat olla reitin varrella, joka näyttää yhdistäneen kaikki e.m. vesistöt. V.m. toteamus antaisi aiheen olettaa, että vallit on rakennettu jo n. 700-800 luvulla, joilta ajoilta karjalaisen heimon liikkehtimistä näillä tienoin on jo todettavissa.

Eräiden paikannimi yhtäläisyyksien vuoksi tuntuu aiheelliselta olettaa että ainakin vallien myöhäisempi käyttö jollain tavoin kytkeytyisi kreikkalaiskatolisen uskonnon tuomiseen Ilomantsiin.

Varmasti tiedetään Ilomantsissa olleen kreikkalaiskatolisen kirkon v. 1500. Kirkon tai mahdollisesti aikaisempien kirkkojen rakennusajasta ei kuitenkaan ole tietoa. Eräiden historiatietojen mukaan Ilomantsi pitäisi olla pogostana mainitun jo Pähkinäsaaren rauhanteossa. Ainakin tiedetään 1200 ja 1300 luvuilla tähän suuntaan tehdyn voimakasta uskon levitystyötä vepsäläisten ja liettualaisten toimesta, joihin molempiin liittyviä muistoja Ilo-

mantsin muinaismuistoissa esiintyy runsaasti.

Kun vain noin sadan metrin päässä Havukkamäen valleista pohjoiseen on Vepsänmäki niminen paikka ja näiden paikkojen välillä Tirrosen mukaan on "Elämän veden lähde", on syytä olettaa, että vallien historia ainakin joltain osin liittyyisi Vepsänmäkeen ja e.m. lähteeseen. Vepsänmäki lienee ollut idästä saapuneiden novgorodilaisten uskonlevittäjain asemapaikka, elämänveden lähde valloitetujen tai käännytettyjen kastepaikka ja Havukkamäen vallit pakanuudesta kiinnipitävien lähiseudun karjalaisten puolustuslinnoitus. Tässä yhteydessä sopii mainita, että Havukkakallioon on myhemminkin liittynyt eräänlaista uskonhistoriaa sikäli, että se myöhemmin noitavainojen aikana on toiminut noitien rangaistuspaikkana.

Kuten edellisestä selviää, Havukkamäen vallien syntyminen on ollut mahdollista rinnan muualta Suomesta löytyvien pakanuudenajan muinaislinnojen kanssa ja saattaa sen historia juontaa jopa 700-800 luvuille, jolloin karjalaisen heimon tiedetään voimakkaasti liikuskelleen pohjoista ja luodetta kohden. Valleja lienee kuitenkin käytetty paljon myöhemminkin ja uskoisin niitä melko tehokkaasti käytetyn nimenomaan kristinuskon levittämisen yhteydessä, jonka näille paikoin arvellaan ainakin alustavasti tuodun jo ennen muualle Suomeen lännestä tapahtuneita ristiretkiä. Mitään ei tietenkään, kuten jo edellä on tullut mainituksi, voida sitovasti todistaa ennen paikalla mahdollisesti suoritettavia perusteellisia kaivauksia.

Uskon, että Havukkamäen vallien tarkempi tutkimus saattaisi tuoda päivänvaloon sekä pakanuudenajan asutushistoriaa että kristinuskon levittämiseen liittyvää ainehistoa.

Karhulassa 10.4.1955.

Pekka Romppanen.

Kaarte 1:100.000 nro 4243  
Joensuu - Ilomantsi tiestä itään  
Aussilauvasta heti itään